

ІНДЕКС РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ СЕКТОРА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ЯК ІНТЕГРОВАННИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ РОЗВИТКУ

Віра Усик,

*аспірантка кафедри макроекономіки
та державного управління*

Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

Стратегічною кінцевою метою кожної країни є сталий національний розвиток, який сприймається як гарантування високоякісного споживання кожного з нинішнього та майбутніх поколінь окремої держави. Досвід розвинутих країн свідчить, що сектор малого та середнього бізнесу (далі – СМСБ) має великий потенціал впливу на розвиток економіки. Це дозволяє стверджувати про те, що цей сектор є своєрідним двигуном економічного розвитку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості, спонукає до зростання, вирішує багато економічних, соціальних та інших проблем. В Україні розвиток потенціалу СМСБ відбувається дуже повільними темпами, тому ця проблема набуває особливої актуальності.

Дослідження природи малого та середнього бізнесу, його місця та ролі у розвинутих ринкових економіках, реагування на заходи державного регулювання та підтримки є об'єктом уваги таких науковців як Т. Кондратюк, О. Кужель, В. Ляшенко, О. Мазур, І. Михасюк, В. Сизоненко, С. Соболев, В. Ткаченко та ін.

Відаючи належне результатам досліджень іноземних і вітчизняних фахівців з цієї проблематики, слід зазначити, що недостатньо вивченим є потенціал СМСБ як сукупності його можливостей, що пов'язані з участю у формуванні та функціонуванні ефективної економіки, забезпеченням нормальних темпів економічного зростання та соціальної стабільності суспільства.

У розвитку сектора малого та середнього бізнесу першочергове значення має оцінка потенціалу СМСБ як інструменту гальмування спаду виробництва; наповнення споживчого ринку товарами; створення конкуренції іноземним виробникам; індивідуалізація виробництва; виконання допоміжних функцій на великих підприємствах; введення в господарський обіг ресурсів, не задіяних у великому виробництві; трансформація нерентабельних потужностей у прибуткові; внесок у вирішення проблеми дефіциту державного бюджету.

Метою цієї статті є аналіз рівня розвитку потенціалу сектора малого та середнього бізнесу в Україні та інших країнах світу на основі інтегрального показника.

СМСБ є не зменшеною моделлю або проміжним етапом в розвитку великого підприємства, а особливою моделлю із специфічними ознаками та законами розвитку. За рівнем розвитку СМСБ фахівці роблять висновки про стан розвитку країни, її здатність пристосовуватися до змінної економічної обстановки. Такі науковці, як Г. П'ятницька, Н. Внукова, Н. Степанова, С. Дрига та ін. наводять багато показників, за якими потрібно аналізувати розвиток малих підприємств. Проаналізувавши їх пропозиції та взявши за основу індекс розвитку підприємництва, запропонований у 1999 р. А. Сабо (регіональним радником по підприємництву та малих і середніх підприємств Економічної Комісії ООН [1]), ми розробили методику розрахунку інтегрального індексу реалізації потенціалу сектора малого та середнього бізнесу (ISME).

Порівняння показників розвитку малого та середнього бізнесу в Україні й інших країнах не завжди об'єктивне, оскільки існують певні відмінності у практиці статистичного обліку в різних країнах. У країнах із високим конкурентним статусом як база для статистичного обліку суб'єктів малого та середнього підприємництва використовуються не тільки малі, а й середні підприємства [2], а у вітчизняній статистичній практиці визначають малі підприємства як окрему категорію, а середні підприємства стали об'єктом статистичного обліку лише останні декілька років. Крім того, до категорії суб'єктів малого та середнього бізнесу в багатьох розвинутих країнах належать індивідуальні підприємці з правом і без права наймання робочої сили; критерії щодо обсягу валового доходу від реалізації продукції малих і середніх підприємств та верхній рівень зайнятості на середніх підприємствах в Україні та країнах ЄС значно відрізнялися.

У міжнародній і в українській практиці існує багато вдалих прикладів конструювання та застосування різних інтегральних показників (далі – ІП) [3; 4]. Аналіз методології та досвіду їх використання дозволяє виділити декілька особливостей, які заслуговують на увагу. Перш за все, зазначимо, що на сьогодні інтегральні індекси є свого роду прикладом домовленості спеціалістів з макроекономічного міжкрайового аналізу про визнання як існування різних інтегральних показників, так і можливості вимірювання

для однієї окремо взятої країни [3]. Саме тому зведені показники різних синтетичних категорій соціально-економічних явищ сьогодні широко використовуються в теорії та практиці міжкраїнового та міжрегіонального макроекономічного аналізу, рейтингування. Крім того, конструювання інтегральних індикаторів є результатом розв'язання прикладних завдань, тобто вони специфіковані під конкретні задачі. Так, для оцінки рівня добробуту та людського розвитку можна назвати запроваджені ООН два найбільш відомі у міжнародній практиці індекси – індекс людського розвитку й інтегральний індекс для оцінки бідності. У різних країнах розраховуються інтегральні аналогічні показники, зокрема у Канаді використовуються інтегральний індекс для вимірювання життя та інтегральний індекс для вимірювання рівня економічного добробуту. У Новій Зеландії розраховується інтегральний індекс матеріального добробуту населення [5, с. 84].

Відомий у міжнародній практиці ІІІ – індекс конкурентоспроможності вказує на ще одну особливість: переважна більшість індексів включає якщо не блок, то хоча б один економічний (фінансовий показник). Іншими словами, сучасна методологія побудови інтегральних індикаторів передбачає взаємозв'язок і єдність економічного та соціального блоків. Таке врахування різних особливостей і ресурсних можливостей країн (регіонів) розширює сферу застосування індексів для різних задач, отже, підвищує їх ефективність.

Іншою не менш важливою особливістю інтегральних індикаторів є те, що вони мають умовний зміст та обмежені рамки часу і місця, в яких вони можуть відображати дійсний стан справ [3]. Пояснити цю особливість можна, виходячи із принципу побудови таких показників, що є по суті сукупністю низки окремих критеріїв (статистичних показників), де кількість і склад властивостей, що об'єднуються в інтегральний показник, значною мірою зумовлені суб'єктивними факторами. Тому інтегральні індекси можуть не зовсім адекватно характеризувати ситуацію, оскільки, *по-перше*, ґрунтуються на показниках офіційної статистики, які, у свою чергу, не висвітлюють усіх реалій. Крім того, дані можуть бути свідомо скориговані, щоб прикрасити дійсний стан справ, чи закритими для вільного доступу. *По-друге*, офіційна статистика часто не розраховує всіх необхідних показників, тому для побудови інтегральних показників статистична база доповнюється даними соціологічних досліджень та експертними оцінками, які можуть бути суб'єктивними [5, с. 85].

Отже, адекватність ІІІ залежить, з одного боку, від повноти системи характеристик (статистичних показників, соціологічних досліджень, експертних оцінок), а з іншого – від повноти знань про об'єкт дослідження.

Як правило, завдання побудови ІІІ впливає з необхідності отримання деякого умовно-

го вимірника такої властивості об'єкта, яку неможливо безпосередньо виміряти. Йдеться про латентну змінну, що не піддається безпосередньому кількісному вимірюванню (для неї не існує об'єктивно обумовленої шкали) [3].

Методика визначення рівня реалізації потенціалу СМСБ розраховується за допомогою інтегрального індексу, що обчислюється на основі нормалізованих значень і вагових коефіцієнтів трьох показників: внесок СМСБ у ВВП країни (Y); частка зайнятих у секторі від загальної чисельності зайнятих (E); кількість малих і середніх підприємств на 1000 жителів країни (N):

$$I = \sum a_j \cdot z_j, \quad (1)$$

де a_j – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс; z_j – нормалізовані значення вхідних показників x_j .

Цей індекс дорівнює 1 (коли всі x_j набувають «найкращих» або оптимальних значень) і 0 (коли всі показники «найгірші»).

Існує декілька методів нормування [4], та ми користуватимемося формулою (2), якщо показник є стимулятором, і формулою (3), якщо показник є дестимулятором:

$$z_j = \frac{x_j}{x_{\text{онт}}}; \quad (2)$$

$$z_j = \frac{x_{\text{онт}}}{x_j}, \quad (3)$$

де x_j – значення індикатора; z_j – нормоване значення індикатора x_j .

Для розрахунку вагових коефіцієнтів теоретично існує також декілька методів розрахунку. Ми, вивчивши всі переваги та недоліки таких методів, схилиємося до застосування експертних оцінок, а саме методу вагових коефіцієнтів.

Думка експертів щодо вагових коефіцієнтів у нашому дослідженні визначена за допомогою анкетування. Цей метод є найбільш ефективним і поширеним методом опитування, оскільки дозволяє якнайкраще поєднувати інформаційне забезпечення експертів із самостійною творчою діяльністю. Широкі можливості регулювання та контролю спілкування експертів дозволяють звести до мінімуму небезпеку конформізму. Разом із тим повної незалежності експертів при анкетуванні досягти також неможливо.

Узагальнену думку експертів S_i за i -ю ознакою розраховують за формулою:

$$S_i = \frac{\sum_{n=1}^m a_{in}}{m}, \quad (4)$$

де a_{im} – ваговий коефіцієнт, який призначив n -й експерт i -й ознаці; n – номер експерта; i – номер ознаки; m – кількість експертів, які оцінюють i -ту ознаку.

Чим більшою є величина S_j , тим більш вагома ця ознака.

Розрахунок інтегрального показника реалізації потенціалу СМСБ ми здійснювали по таким країнам, як США, Японія, країни ЄС (27), зокрема Чехія, Польща, Угорщина, Естонія та Литва (як постсоціалістичні країни) та Росія і Білорусь.

На основі вхідних даних, що були розраховані на основі офіційної статистики Державного комітету статистики України та статистичних органів інших країн по трьом основним показникам Y, E та N за допомогою формули 2, де прийнято, що $x_{\text{опт}} = x_{\text{макс}}$, сформовано таблицю нормалізованих значень (табл. 1).

На основі відповідей експертів за допомогою формули 4 розроблено матрицю, що наведена в табл. 2.

Були встановлені такі вагові коефіцієнти: $a_Y = 0,555$; $a_E = 0,265$; $a_N = 0,18$.

Таблиця 1. Нормалізовані значення показників розвитку СМСБ по окремим країнам світу, z_j

Країна	Показник		
	1.Y	2.E	3.N
Україна	0,220264	0,660931	0,727273
США	0,866373	0,761636	1
Японія	0,757709	0,980254	0,649351
ЄС(27)	0,778267	0,987306	0,584416
Чехія	0,832599	0,971791	0,909091
Польща	0,701909	0,984485	0,12987
Угорщина	0,762115	1	0,779221
Литва	1	0,679831	0,571429
Росія	0,832599	0,825106	0,233766
Білорусь	0,212922	0,135402	0,077922

Таблиця 2. Матриця результатів анкетування

Показник	Експерт										Разом	a
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1.Y	0,6	0,55	0,6	0,6	0,5	0,8	0,4	0,4	0,5	0,6	5,55	0,555
2.E	0,2	0,25	0,2	0,3	0,25	0,1	0,3	0,4	0,4	0,3	2,65	0,265
3.N	0,2	0,2	0,2	0,1	0,25	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	1,8	0,18

На основі даних табл. 1 та 2 за формулою 1 розраховані інтегральні індекси реалізації потенціалу сектора малого та середнього бізнесу для аналізованих країн (табл. 3).

За запропонованим індексом всі розвинуті країни мають досить високий потенціал розвитку СМСБ. Цей факт можна розглядати як аргумент на користь обґрунтованості показника. У таких країнах, як Польща та Литва індекс є дещо нижчим, ніж в інших країнах, що пов'язано з невеликою кількістю підприємств СМСБ, які існують в країні. В Україні індекс реалізації сектора малого та середнього бізнесу досягає 0,42 за рахунок великої кількості індивідуальних підприємств, що відображено в показнику кількості підприємств на 1000 населення та кількості зайнятих у секторі (більше 9 млн завдяки об'єднанню мікро, малих і середніх підприємств у єдиний сектор економіки).

Таблиця 3. Інтегральний індекс реалізації потенціалу сектора малого та середнього бізнесу по окремим країнам світу

Країна	ISME
Україна (СМСБ)	0,428302
США	0,862671
Японія	0,797179
ЄС(27)	0,798769
Чехія	0,883254
Польща	0,673825
Угорщина	0,828233
Естонія	0,838012
Литва	0,722823
Росія	0,168079
Білорусія	0,10816

Висновки

Роль сектора малого та середнього бізнесу в економічному розвитку широко обговорюється в літературі. При цьому існують дві полярні точки зору. Одна група авторів звертає увагу на значний вплив МСП на економічне зростання та вказує на те, що країни з більшою часткою МСП у загальному обсязі виробництва і зайнятості демонструють більш високий абсолютний рівень економічного розвитку [6]. Інша група авторів вважає, що причинно-наслідковий зв'язок між часткою МСП в економіці країни та рівнем її економічного розвитку спрямована у зворотну сторону, тобто висока частка МСП у загальному обсязі виробництва та зайнятості є наслідком, а не причиною високого рівня економічного розвитку країни [7].

Економічний інтерес, енергія та винахідництво підприємливих людей активно сприяють прогресу в усіх сферах людської життєдіяльності. Тому абсолютна більшість розвинутих країн стимулюють створення та діяльність різноманітних за спеціалізацією і напрямками малих і середніх підприємств. Вважаємо, що надзвичайно важливим є вимірювання рівня розвитку потенціалу сектора малого та середнього бізнесу як комплексної характеристики рівня економічної могутності даного сектора.

Проведений аналіз розвитку СМСБ в Україні на основі визначення інтегрального індексу реалізації потенціалу даного сектора показав, що за кількісними показниками розвиток СМСБ практично відповідає європейським показникам, що підтверджує показник кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва на 1000 населення, який у 2007 р. досяг 56 одиниць. Але, на жаль, за якісними показниками СМСБ в Україні значно відстає від європейського стандарту. Це стосується не лише якості продукції, а й його частки у розвитку економіки, рівня продуктивності праці, наявності економічно доцільних створюваних робочих місць і соціальних гарантій тощо. Він так і не став повноцінним провідником ринкових інновацій, двигуном еконо-

мічного зростання, демонструє низьку ефективність діяльності. За оцінками експертів реальний внесок СМСБ у ВВП становить близько 12–14 % [8].

Порятунок української економіки полягає у тому, щоб перевернути виробничу піраміду з голови на ноги. Поставити її на міцну основу, якою став би малий і середній бізнес. Іншого виходу немає. Тому всі напрями державної політики повинні орієнтуватися на малий і середній бізнес.

Інтеграційний вибір України зумовлює нові завдання у сфері державної політики підтримки підприємництва, де ключовим завданням є перехід до якісного зростання, підвищення конкурентоспроможності на основі інноваційної моделі розвитку, збільшення продуктивності праці на малих і середніх підприємствах, підвищення їх внеску в розвиток національної економіки, забезпечення продуктивної зайнятості шляхом створення нових економічно доцільних робочих місць.

Література

1. Сабо А. Особенности развития предпринимательства и малых и средних предприятий в странах с переходной экономикой // Economic comission for Europe, 31 марта 1999, Москва, РФ// www.cagateway.org.
2. OECD Small and Medium Enterprise Outlook / OECD Paris. – 2000. – 222 p.
3. Айвоян С. А. К методологии измерения статистических категорий качества жизни населения // Экономика и математические методы. – 2003. – Т. 39, № 2. – С. 33–53.
4. Саєнко Ю. І. Методологія та методика визначення інтегральних соціальних показників. – К., 2004.
5. Моделі ендogenous зростання економіки України. – К., 2007. – 576 с.
6. World Bank Review of Small Business Activities (2002, 2004) // Washington DC: World Bank Group, 2002, 2004.
7. Pagano P., Schivardi F. Firm Size Distribution and Growth // Banca d'Italia. – 2001. – Working paper 394. – 63 p.
8. www.dkgrp.gov.ua – офіційний сайт комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва.

